

Een links beschavings- offensief¹

Deugden en competenties voor een pluralistische, dynamische samenleving

‘Het onbehagen over het gedrag in de publieke sfeer (is) wijdverbreid en geenszins overdreven. (...) Er lijkt een sfeer te zijn ontstaan waarin normoverschrijdend gedrag in verschillende (...) gradaties vaak niet meer volgens de vertrouwde methoden wordt gecorrigeerd. (...) Er is een behoefte aan enige zekerheid over de vele onzekere morele en sociale gedragsnormen. Er is kennelijk verlangen naar meer beschaafd gedrag en naar beleefdheid’ (WRR 2003, 240).

De roep om een nieuw beschavingsoffensief klinkt de afgelopen jaren steeds luider. Kern daarvan is dat veel burgers opnieuw moeten worden opgevoed tot sociaal, fatsoenlijk, beleefd gedrag, en dat alleen straffen van onwenselijk gedrag daarbij niet volstaat. Deze roep om een beschavingsoffensief komt voornamelijk van conservatief rechts. Opmerkelijk is dat het verzet tegen de conservatief-rechtse ‘tegeltjeswijsheden’ ook vooral vanuit de rechterkant komt. Liberaal-rechts stelt dat een dergelijk beschavingsoffensief een ontoelaatbare inbreuk vereist op het privé-leven van burgers. De overheid dient zich niet te bemoeien met de wijze waarop mensen hun leven willen inrichten. Zij mag alleen ingrijpen wanneer mensen zich binnen de publieke sfeer dusdanig misdragen dat zij anderen schaden. Maar dan mag dat ingrijpen ook hard zijn. Het rechtse antipaternalisme gaat veelal gepaard met een krachtig pleidooi voor *law and order*.

Terwijl beide rechtse beren druk doende zijn hun broodjes te smeren, staat links erbij en kijkt onzeker toe. Met conservatief rechts deelt links weliswaar de uitgesproken afkeer van onbeschoft en brutaal gedrag, maar een krachtig pleidooi voor het bestrijden daarvan kan ze niet houden omdat links zich net als liberaal-rechts met huid en haar heeft verbonden met het antipaternalisme. De krachtige pleidooien van liberaal-rechts voor *law and order* kan links evenmin steunen. *Law and order* treft in de linkse visie vooral kansarmen die het toch al moeilijk hebben.

Beschaven is in de visie van links: (niet helpen, maar) naar beneden trappen. Links wil aan het beschavingsdebat dan ook helemaal niet meedoen. Ieder voorstel wordt

bekritiseerd als een vorm van *blaming the victim* waarbij men steeds teruggrijpt op dezelfde twee standaardargumenten. Ten eerste wijst links onmiddellijk op het onbeschaafde gedrag van de midden- en hogere klasse. Doe eerst eens iets aan graaiende topmanagers en zichzelf verrijkende bestuurders voordat je durft te zeuren over ouders die leerkrachten bedreigen – waarbij links impliciet veronderstelt dat zulke ouders tot de lagere klasse behoren. Misschien is onbeschaafd gedrag van de hogere klasse inderdaad erger omdat deze klasse meer macht heeft, zodat ook haar slechte gedrag meer invloed zal hebben. Maar dit argument lijkt toch vooral een gemakkelijk voorwendsel om het idee van een beschavingsoffensief zelf af te kunnen wijzen. De tweede linkse reflex bij het woord beschavingsoffensief is fundamenteleler en luidt: zeur niet over onbeschaafd gedrag van mensen zolang instituties en structuren niet ideaal zijn. Zolang deze nog onrechtvaardig, bureaucratisch, klantvriendelijk en vernederend zijn, moet je niet verbaasd zijn dat burgers daar boos en agressief van worden. Kansarme mensen kunnen volgens links nauwelijks verantwoordelijk gehouden worden voor hun daden omdat hun omstandigheden verre van optimaal zijn. Pas als de instituties verbeterd zijn, mag men van zulke mensen eisen dat ze zich fatsoenlijk gedragen. Als dat dan nog nodig is – want de linkse hoop is dat beschaafde instituties vanzelf beschaafd gedrag genereren.

Deze laatste hoop is gebaseerd op de klassiek-marxistische gedachte dat de basis de bovenbouw bepaalt: sociaal-economische omstandigheden bepalen menselijk gedrag. Problematisch gedrag kan daarom alleen worden beïnvloed via een verbetering van de sociaal-economische omstandigheden. De meeste linkse mensen hebben deze simplistische visie op de relatie tussen gedrag en structuren elders allang ingewisseld voor een meer complexe visie waarin meer oog is voor interactie tussen gedrag en structuren. Maar deze meer genuanceerde visie sneuvelt voor plat marxisme zodra het woord beschavingsoffensief valt.

Het is een behaaglijke positie voor links: hedendaags antipaternalisme wordt verzoend met traditionele kritiek op sigarenrokende uitvreeters en op onrechtvaardige structuren. Links erkent de problemen die voor rechts reden zijn voor een beschavingsoffensief, maar vermijdt zowel het bemoeizuchtige en moraliserende paternalisme van conservatief rechts als de repressieve politiek van liberaal-rechts. Onze vraag in dit artikel is of links zich hiermee niet te grote beperkingen oplegt, vooral uit een onterechte afkeer van paternalisme. In paragraaf 1 proberen we aan te tonen dat voor een aantal belangrijke problemen noch het conservatieve beschavingsoffensief, noch de rechts-liberale of links-institutionalistische alternatieven een oplossing bieden. We concluderen dat een links beschavingsoffensief wel degelijk noodzakelijk is. Het ontwikkelen daarvan wordt echter gefrustreerd door een virulent antipaternalisme ter linkerzijde. In paragraaf 2 evalueren we daarom de standaard linkse argumenten tegen het paternalisme. Deze blijken niet langer houdbaar. In paragraaf 3 proberen we vervolgens een links perspectief op een beschavingsoffensief te formuleren.

Problemen en hun falende oplossingen

Nederland is somber. Niet alleen over de boze buitenwereld, maar vooral ook over de verharding binnen de Nederlandse samenleving. Van het optimistische geloof in de zegeningen van de neoliberale marktsamenleving is buiten de boezem van het kabinet weinig meer over. De toekomst oogt voor velen als een hellend vlak richting moreel verval, sociale desintegratie en armoede (SCP 2004, Mc Kinsey & Company e.a. 2005). Het kabinet vreest dat in Nederland over vijftien jaar twee miljoen volwassen Nederlanders eigenlijk niet meer over de noodzakelijke vaardigheden, kennis en eigenschappen beschikken om zich overeind te houden op de arbeidsmarkt.²

We willen drie exemplarische problemen noemen waarvoor een beschavingsoffensief een mogelijk antwoord biedt. Ten eerste de veelvuldige reproductie van huiselijk geweld. Huiselijk geweld is doorgaans geen eenmalig probleem, maar herhaalt zich binnen één leven en ook binnen één relatie vaak veelvuldig. Het standaardaanbod van opvang en voorzieningen (zoals een uitkering, huisvesting en eventueel hulp bij het vinden van scholing en werk voor het vrouwelijke slachtoffer, en tegenwoordig vaak ook daderhulpverlening voor de meestal mannelijke dader) volstaat vaak niet om deze cirkel van geweld te doorbreken. Veel vrouwen keren weer terug naar hun gewelddadige mannen of vinden een nieuwe partner die hen ook weer mishandelt. Veel daders en slachtoffers ontbreekt het aan voldoende deugden en competenties om de cirkel te doorbreken.

Een tweede hedendaags probleem waarbij mogelijk sprake is van gebrekkige beschaving is de verbale en fysieke agressie van burgers tegen dienstverleners. De mondige burger is een oud ideaal. Denk aan het *Sapere aude* waarmee Kant zijn lofschrift op de Verlichting opende. Maar de oude Kant zou zich doodschrikken wanneer hij die mondigheid in zijn moderne gedaante aan het werk zou zien: dronken cafébezoekers zeiken politieagenten af, reizigers schelden conducteurs uit, burgers eisen aan het loket op hoge toon dat ze onmiddellijk worden geholpen, ouders bedreigen docenten, patiënten slaan hulpverleners en de vele nimby's slagen er regelmatig in elk beleid te frustreren. Geen professional kortom die niet weet mee te praten over de 'grottemondigheid' van de burger, om een neologisme van Micha de Winter te gebruiken.

Een derde probleem dat met beschaving te maken heeft, is dat veel allochtonen zich terugtrekken in de eigen leefwereld. Een verontrustend inzicht hierin vormen de recente boeken van Beekmans (2004) en Kleijwegt (2005). Kleijwegt ontmoette alle ouders van een zwarte vmbo-klas in Amsterdam-West. Veel van hen bleken nauwelijks te weten hoe de Nederlandse samenleving functioneert, waar de school van hun kinderen staat en wat het verschil tussen vmbo en vwo is. Mede daardoor slagen ze er niet in greep te houden op hun kinderen en hen voor te bereiden op het leven dat hen wacht. Als ouders al horen dat hun zonen zich op straat misdragen, zijn ze geneigd het niet te geloven en anderen (school, andere jongens, de buurt) de schuld te geven. Deze ouders missen dus de kennis en competenties om hun kinderen goed te begeleiden.

Hun kinderen houden het lang niet altijd vol om moeizaam te blijven balanceren tussen twee verschillende werelden. Een vijandige houding ten aanzien van de Nederlandse samenleving lijkt bij steeds meer van deze jongeren bon ton te worden. Deze vijandigheid wordt gespiegeld in de houding van veel autochtonen tegenover allochtonen, waarin angst een steeds grotere rol speelt. En al het goedbedoelde multiculturele respect kan niet verhinderen dat de Nederlandse gezelligheidsnormen een even ongrijpbaar als effectief middel tot sociale uitsluiting van nieuwkomers blijven vormen.

Voor dit type problemen schiet het linkse antwoord van betere voorzieningen tekort, zo zullen we verderop betogen. Hier moet worden beschaafd. Het begrip 'beschaven' heeft echter een zeer rechtse klank, en dat is niet verwonderlijk. Onder veel oproepen tot een herstel van de beschaving gaat een reactionair verlangen schuil naar de steeds mythischer wordende jaren vijftig. Twee willekeurige voorbeelden.

In zijn artikel 'Ode aan de saaiheid. Netheid, vlijt, prestatiedrang, zelfbeheersing en andere elementen van het ouderwetse burgermansfatsoen verdienen eerherstel' (Elsevier, 12 februari 2005, 18-20) pleit publicist Gerry van der List expliciet voor een beschavingsoffensief waarin herwaardering van 'burgermansfatsoen' centraal staat. In de jaren zestig en zeventig is dit burgermansfatsoen door links onderuitgehaald. Dit heeft als gevolg gehad dat tegenwoordig in Nederland niet de deugden uit de titel centraal staan, maar antiproperteit (en dus vieze straten), hedonisme, consumen-tisme, gemakzucht, emotiecultuur en dus gebrek aan zelfbeheersing, en relativisme ten aanzien van wat goed en mooi is. Dankzij dit relativisme is verheffing uitgesloten. Oplossing voor al deze problemen is volgens Van der List herstel van burgermansfatsoen.

Nergens poogt Van der List de kritiek uit de jaren zeventig op dit burgermansfatsoen zelfs maar marginaal te verwerken, of zich er rekenschap van te geven dat we nu in een andere - multiculturele, globaliserende, meer individualistische, veranderlijke - samenleving leven. De burgerman uit 1958 kan wat Van der List betreft direct overgeplant naar nu. Hij geeft zich geen rekenschap van de linkse kritiek dat die burgerman ongeëmancipeerd was, niet open stond voor de visie van arbeiders, vrouwen marginalen of nieuwkomers, niet gehinderd werd door gezonde twijfel over zijn eigen visie of positie en daarom geen lichtend voorbeeld van modern burgerschap kan zijn.

Maatschappelijke chaos

Ook Ad Verbrugge signaleert in zijn bestseller *Tijd van onbehagen* (2004) dat in de moderne tijd beschaafde deugden ontbreken. Dertig jaar na het verschijnen van Alisdair MacIntyres *After virtue* krijgt het neo-aristotelianisme dankzij Verbrugge als-nog vaste voet in de Nederlandse discussie. Hij wijt het moderne beschavingstekort aan 'het huidige primaat van het individu en de afwezigheid van een levend begrip

van de deugd dat daarmee gepaard gaat' (40). Deugden kunnen volgens Verbrugge uitsluitend ontstaan en floreren binnen redelijk homogene, lokaal gewortelde gemeenschappen - als eerste het gezin en ten tweede andere, grotere maar vergelijkbare gemeenschappen daaromheen. Een goed leven begint bij deze plaatsgebonden gemeenschap en is daarvan ook niet los te denken. Individuen kunnen zichzelf slechts ontplooiën binnen de grenzen van die gemeenschap en dienen daarbij te putten uit 'de wijsheid van onze traditie' en uit 'een idee van een goed leven binnen de gemeenschap' (40). Zonder deze inbedding verwordt zelfontplooiing in zijn visie tot onmiddellijke behoeftebevrediging en dreigt 'maatschappelijke chaos' (39). Zinloos geweld acht Verbrugge daar de ultieme uitdrukking van. Hij ziet Nederlandse moslims als bondgenoten van zijn beschavingsideaal vanwege de grote waarde die ook zij vaak hechten aan het gezin en de kleinschalige verbanden.

Ook Verbrugge geeft zich geen rekenschap van de schaduwzijden van gezinnen en andere 'zware' gemeenschappen, waar links in de jaren zestig en zeventig zo krachtig op heeft gewezen. Het gezin is bij hem het veilige, conflictloze oord dat het voor veel conservatieve mannelijke auteurs is - de plek waar je (als man) tot rust komt, waar jij het voor het zeggen hebt en waar er in stilte voor je gezorgd wordt. Niet de plek waar rust ver te zoeken is, je onbegrensde zorgtaken en bijbehorende conflicten hebt, laat staan de plek waar je mishandeld en vernederd wordt. Vooral de vrouwen- en de homobeweging hebben erop gewezen dat gezinnen en gemeenschappen ook gewelddadige, onderdrukkende oorden kunnen zijn waar de zelfontplooiing van velen gesmoord wordt. Ook lijkt Verbrugge niet te erkennen dat de traditie weinig houvast biedt in een dynamische, pluralistische en democratische samenleving als de onze. Plaats en gemeenschap vallen voor velen niet langer samen. Deze ontvlechting van plaats en gemeenschap biedt juist ruimte voor meer open, 'lichtere' gemeenschappen (Duyvendak en Hurenkamp 2004).

Van der List noch Verbrugge laten zich uit over de praktische vormgeving van hun beschavingsoffensief. Het blijft dus gissen naar wat zij over onze drie voorbeeldproblemen zouden zeggen. Het bejubelen van het gezin zal hen waarschijnlijk de ogen doen sluiten voor het geweld daarbinnen, al zullen zij het natuurlijk niet goedkeuren. De grotmondigheid zullen zij waarschijnlijk willen beteugelen, maar de kans is groot dat de mondigheid hetzelfde lot zal ondergaan. Het antwoord van een traditionele opvoeding binnen gezinnen en daarmee verwante gemeenschappen lijkt ons weinig geschikt voor onze pluralistische dynamische samenleving. Beiden zullen het conservatief rechtse antwoord op zich isolerende autochtonen, te weten verplichte inburgering, waarschijnlijk onderschrijven. Die verplichting bestaat echter al geruime tijd en toch blijven veel allochtone ouders aan bovenstaand beeld voldoen. Rechts wil daarom een immigratiebeperking via het sluiten van de grenzen voor nieuwe immigranten en het verhogen van de leeftijd- en inkomenseisen voor gezinsvormers. Dat lijkt in zoverre te werken dat er minder mensen binnenkomen. Maar een echte oplossing is het niet, want er komen nog steeds mensen binnen die aan het profiel voldoen, alleen minder. Rechts zorgt er met andere woorden wel voor dat het probleem

zich wat minder voordoet, maar doet niets aan het probleem zelf. Bovendien is het bij-effect van al deze beperkingen dat de kloof tussen allochtonen en autochtonen zich verder verdiept en de vijandigheid eerder wordt gevoed dan bezworen.

Wereld van zelfbeschikkers

Ook binnen rechts bestaat veel kritiek op het conservatieve beschavingsoffensief, namelijk van rechts-liberalen. Tegenover het conservatieve gemeenschapsdenken hameren zij op het primaat van het individu en diens vrijheid zijn leven naar eigen inzicht vorm te geven. Daar hoor je je niet mee te bemoeien, en al helemaal niet als overheid. Tegenover Aristoteles plaatsen zij John Stuart Mill, in wiens voetspoor zij het individuele zelfbeschikkingsrecht verdedigen – een recht dat slechts wordt ingeperkt door het niet-schadenbeginsel en berust op een strikte toepassing van het onderscheid tussen privaat en publiek. Vanuit dit perspectief overschrijdt een overheid die haar burgers wil beschaven een duidelijke grens. In een wereld van zelfbeschikkers is voor dergelijk paternalisme geen plaats. In plaats van de burgers op te voeden, zorgt men met behulp van wet en straf dat zij elkaar niet dwarszitten. Deugden als verantwoordelijkheid en arbeidsethos zijn daarbij wel zeer gewenst, maar het is geen taak van de overheid om die aan te leren. Het beschaven van de burgers wordt overgelaten aan de tucht van de markt. Wanneer de wereld maar hard en onbarmhartig genoeg is, hebben mensen geen andere optie dan zich deze deugden eigen te maken. Of ten onder te gaan, dat kunnen ze natuurlijk ook.

Grotemondigheid is voor liberaal rechts eerder een oplossing dan een probleem. Liberaal rechts acht bepaalde vormen van grotemondigheid zelfs een gewenst effect van marktwerking. Hierdoor blijven immers de professionals, in deze visie altijd tot luiheid geneigd, gedwongen op de toppen van hun tenen te lopen. Ook voor de andere twee gesignaleerde problemen biedt liberaal rechts geen oplossing. Mishandelde vrouwen hebben van liberaal rechts alleen wat te verwachten wanneer zij een rechtszaak aanspannen tegen hun echtgenoten. Tot dat moment is het hun eigen zaak. Rechts beperkt zich tot het vervolgen en bestraffen van de daders, maar bekommert zich niet om de verdere perspectieven van de slachtoffers. Op ons derde probleem – zich isolerende autochtonen – bestaat geen liberaal rechts antwoord; daarom bekent liberaal rechts zich op dit punt massaal tot conservatief rechts.

Gezien de tekortkomingen van de beide rechtse oplossingsstrategieën, oogt de linkse benadering buitengewoon aantrekkelijk. De favoriete wetenschap van rechts is de klassieke economie, opgebouwd rondom het rationeel kiezende, nutsmaximaliserende individu. De favoriete wetenschap van links daarentegen is het type sociologie dat laat zien dat dit individu een fictie is. De mens, aldus deze wetenschappers, is vooral het product van haar omgeving, te weten instituties en structuren. Ergo: bevalt de mens je niet, dan dien je haar omgeving te veranderen. Wie zich richt op het handelende individu is op zijn best bezig met symptoombestrijding, en op zijn slechtst met *victim blaming*.

Het mooie van dit institutionalisme is dat men langs deze weg tegelijkertijd anti-paternalistisch kan zijn en toch de mensen die het nodig hebben te hulp kan komen. Typisch rechts, vindt links, om marginalen een gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef, zelfbeheersing of initiatief te verwijten. Erken dat passiviteit en impulsiviteit begrijpelijke, zo niet adequate antwoorden zijn op de uitzichtloosheid waarin velen verkeren: geen baan of hoogstens uitzichtloos werk, beroerde woningen, mistroostige buurten, slechte scholen, een slechte gezondheid en veel te weinig geld en macht om aan dat alles op eigen kracht iets te veranderen. Een schande, in de ogen van links, om mensen in dergelijke omstandigheden een gebrek aan beschaving te verwijten. Zie toch eens hoe mensen worden vernederd, uitgekleeft en van het kastje naar de muur gestuurd als ze in de bijstand zitten. Zie toch hoe een 57-jarige werkloze winkelbediende eindeloos tevergeefs een baan zoekt en hoe Marokkanen zonder pardon worden geweigerd voor een baan, een disco of een huis.

Zolang instituties mensen nog zo vernederen, gaat het niet aan om van bijvoorbeeld agressie van uitkeringsgerechtigden aan loketten, het niet afzeggen van afspraken in ziekenhuizen of het niet verschijnen van ouders op ouderavonden een moreel probleem te maken waar een beschavingsoffensief bij zou passen. Wanneer mensen een beter inkomen krijgen, betere scholing, en niet meer worden vernederd en klein gehouden door verkeerde instituties, zullen zij zich vanzelf ontwikkelen tot goede burgers. Val marginalen niet lastig met mooie praatjes maar geef ze geld, rechten en voorzieningen - dan komen hun latente deugden tot bloei en verdwijnt eventueel problematisch gedrag vanzelf. Als je wilt beschaven, zorg dan voor beschaafde instituties. Als je per se mensen wilt beschaven, begin dan eerst maar eens bij de graaiende topbestuurders en bij de dienstverleners: de artsen, docenten en bijstandmaatschappelijk werkers die te weinig respect voor hun cliëntèle tonen en hen van het kastje naar de muur sturen.

Huiselijk geweld? Links roept om meer opvanghuizen, zelfstandig verblijfsrecht voor buitenlandse vrouwen, een eigen woning en uitkering voor alle vrouwen, en toegang tot een baan of een opleiding. Tienerzwangerschappen? Links eist gratis anti-conceptie, seksuele voorlichting, een eigen woning enz. Echtscheiding? Links wil dat beide ouders een fatsoenlijk huis krijgen met voldoende woonruimte voor de kinderen en wederom een baan voor beiden, kinderopvang en zo verder. Kortom: links houdt mensen al jarenlang voor dat hun leven vanzelf beter wordt als zij (in onze woorden) over drie dingen beschikken: een uitkering, rechten en voorzieningen. Bij elke glimp van ellende die tot links komt, eist zij één of meer van die drie dingen. Links is, in één woord, door en door *institutionalistisch*.

Grotemondigheid wil links niet positief waarderen, maar wel uit het falen van instituties verklaren, en daarmee begrijpen en accepteren. Als de treinen alsmaar vertraging hebben, is het toch geen wonder dat mensen de conducteur uitschelden? Als de maatschappelijke dienstverlening traag, bureaucratisch en cliëntonvriendelijk te werk gaat, is het geen wonder dat mensen hun geduld verliezen. De linkse oplossing is dus vraagsturing en vraaggerichtheid: de diensten moeten verbeteren, dan gaan de

mensen zich vanzelf beter gedragen. En zolang de diensten nog niet ideaal werken, mag je burgers niet verwijten dat zij zich niet ideaal gedragen. Als sommige allochtonen ouders te weinig meedoen in de samenleving, verbeter dan de instituties en structuren. Zorg dat de ouders voldoende inkomen hebben, in ruime aangename huizen wonen, de taal kunnen leren, bemiddeld worden naar een baan, niet gediscrimineerd worden op de arbeidsmarkt, enzovoorts. Ziedaar de linkse aanpak.

Onze stelling is dat deze aanpak eenzijdig en contraproductief is. Het is en blijft van groot belang om te wijzen op de relatie tussen individueel gedrag enerzijds en instituties en structuren anderzijds en om daarmee het eenzijdig voluntarisme van rechts te bekritisieren. Maar er is geen reden om net zo eenzijdig te zijn als rechts. Het is heel goed mogelijk om de noodzaak van verbetering van structuren en instituties te onderschrijven, en tegelijkertijd een appèl te doen op de actoren om zich beter te gedragen. Dat doet links trouwens ook, maar dan selectief: namelijk wel ten aanzien van mensen aan de top en ten aanzien van dienstverleners. Alleen niet ten aanzien van de lagere klasse en allochtonen, want dat geldt als paternalistisch.

Verraad van links

De linkse aanpak vinden wij niet alleen eenzijdig en selectief, maar ook vaak contraproductief. Wij denken dat links de mensen voor wie zij zegt op te komen geen dienst bewijst door hen alle *agency* te ontzeggen ten gunste van een allesbepalende structure. Waar dat toe kan leiden wordt op een aangrijpende wijze uiteengezet in het recente, veelbesproken boek van de Britse psychiater Theodore Dalrymple, *Life at the bottom* (2001). Dalrymple is reeds enkele decennia werkzaam in een ziekenhuis en in een gevangenis. Uit zijn boek kunnen twee verschillende aanklachten tegen links institutionalisme (en overigens ook tegen rechts) worden gedestilleerd.

De eerste aanklacht luidt dat alle aandacht voor instituties en structuren heeft geleid tot een soort *disempowerment*. Mijn patiënten, stelt Dalrymple, de mensen uit de achterstandswijken waar links zogenaamd zo voor opkomt, worden door links verschrikkelijk in de steek gelaten. Ze krijgen bij iedere crisis weer inkomen, rechten of voorzieningen aangeboden. Dat gegarandeerde aanbod houdt ze gevangen in de illusie dat dit de oplossing van problemen bevat. Het miskent dat ze ondanks een dergelijk aanbod vaak toch steeds weer in dezelfde situatie belanden. Dus verschijnen steeds weer dezelfde slachtoffers van mishandeling bij zijn spreekuur, steeds weer dezelfde daders, steeds weer dezelfde drugsverslaafden en werklozen. Als hun leven weer in dezelfde puinzooi is veranderd, worden ze weer netjes opgelapt, geholpen bij het vinden van een huis, een uitkering, schuldhulpverlening en zo verder, tot ze na een paar maanden weer terugkomen. Dit beleid leidt tot *disempowerment* omdat zijn cliënten er vooral van leren dat ze zelf niets aan hun problemen kunnen doen en dat zij daarin volledig afhankelijk zijn van hulpverleners.

Waarom helpen uitkering, rechten en voorzieningen hen dan niet? Dit brengt ons tot Dalrymples tweede aanklacht. Deze behelst dat de linkse middenklasse de onder-

klasse heeft verraden doordat zij deze weliswaar succesvol haar waarden en normen heeft bijgebracht, maar wel de verkeerde, waar ze zelf inmiddels bovendien al weer lang op is uitgekeken. Sinds de jaren zeventig voert links een soort omgekeerd beschavingsoffensief: niet beschaving, maar bevrijding van wat als beschaving gold werd het nieuwe parool. Bevrijding van traditionele banden zoals het huwelijk en het gezin, bevrijding van het streven naar kennis, culturele en maatschappelijke vorming en andere (hogere) doelen in het leven en de daarbijbehorende zelfbeheersing, bevrijding van 'burgerlijke' omgangsvormen als beleefdheid, welsprekendheid en uitgestelde behoeftebevrediging; zwelgend in vrije seks en drugs.

Dit antibeschavingsoffensief was primair voor de elite zelf bedoeld, die zich van haar eigen burgerlijkheid wilde bevrijden. De elite heeft dit antibeschavingsideaal zelf allang weer verlaten en de waarde van langdurige banden en verplichtingen herontdekt, evenals de waarde van zelfbeheersing, hogere cultuur, doelgerichtheid enzovoorts. Je kunt je achteraf zelfs afvragen of dit antiburgerlijke verzet tegen de beschaving onder de elite zelf ooit werkelijk wortel heeft geschoten. Hoeveel typisch burgerlijke deugden als doorzettingsvermogen, planning, ambitie, uitgestelde behoeftebevrediging etc. zijn niet nodig om een proefschrift te schrijven waarin wordt gepleit voor de 'roes' en de 'grenservaring'. Maar in de onderklasse is het antibeschavingsoffensief goed geworteld, stelt Dalrymple. Daar heeft het nu enkele decennia verwoestingen aangericht. De gevolgen daarvan treft hij dagelijks aan in zijn spreekkamer: een sterke toename van huiselijk geweld, van gebroken of nooit ontstane gezinnen waar wel veel kinderen uit voortkomen, drugsverslaving en daarbij komende criminaliteit, werkloosheid en het algeheel ontbreken van plannen of zelfs maar ideeën over een beter leven.

Een uitkering, rechten en voorzieningen voldoen dus niet, omdat Dalrymples patiënten een aantal elementaire deugden en competenties missen om daar goed gebruik van te maken. Zij hebben niet geleerd zich doelen te stellen in het leven, noch om interesses te ontwikkelen die hen op een positieve, langdurige manier met andere mensen en met de samenleving zouden kunnen verbinden, en die uitnodigen tot uitgestelde behoeftebevrediging en zelfbeheersing. Zij leven dus in het hier en nu en bij gebrek aan tijdshorizon is verveling hun grootste vijand. Zij leven in een constante oorlog, die bedreigend en soms gruwelijk is maar in elk geval niet saai. Met een uitkering, rechten en voorzieningen kunnen zij niet goed omgaan, onder meer omdat die hen uitnodigen tot een leven in vrede, waar zij alleen oorlog kennen en bij gebrek aan andere levensdoelen alleen oorlog echt leven vinden. Zonder de genoemde deugden en competenties vervallen velen van hen voortdurend in dezelfde ellende: daklozen of mishandelde vrouwen die zaken als een huis en een uitkering aangeboden krijgen, weten daar onvoldoende gebruik van te maken en belanden al te snel weer op straat respectievelijk bij een mishandelende man. Institutionalisme voldoet niet omdat het deugden en competenties als cruciale schakels in het doorbreken van ellende miskent en veronachtzaamt.

Als aanklacht tegen de jaren zeventig is het betoog van Dalrymple slordig en weinig origineel. Slordig, want in de jaren zeventig werden veel landen inderdaad links geregeerd en was ook links cultureel dominant; maar dat kan van de jaren tachtig, negentig en nul niet gezegd worden. Nergens verklaart Dalrymple waarom rechts er in de afgelopen dertig jaar niet in geslaagd is dit linkse ideaal de kop in te drukken en de onderklasse iets anders voor te houden, terwijl ze al die tijd wel ideologisch en politiek de macht had. Is rechts met andere woorden niet minstens medeplichtig aan de malaise van de onderklasse? En is de malaise die Dalrymple van de onderklasse schildert, niet grotendeels van veel oudere datum, van sinds de Industriële Revolutie? Was het niet deze malaise die ook de impuls gaf tot het beschavingsoffensief van bijvoorbeeld het eind van de negentiende eeuw? Kortom: dat de huidige ellende die hij dagelijks in zijn spreekkamer ziet, aan links en de jaren zeventig te danken is, is niet erg geloofwaardig.

Als aanklacht tegen de huidige opstelling van links én rechts tegenover zijn spreekkamerellende is het boek echter wel heel treffend. We beperken ons hier tot de aanklacht tegen links, en maken het betoog van Dalrymple af waar hij zelf in een aanklacht tegen de jaren zeventig blijft steken. De hedendaagse aanklacht die je uit *Life at the bottom* kunt destilleren luidt kort gezegd dat het institutionalisme niet voldoet omdat het de interactie tussen instituties en individuen miskent, en daarvoor een te simpel monocausaal beeld in de plaats stelt waarin goede instituties direct tot goed gedrag zouden leiden. Goede instituties en structuren zijn heel belangrijk, maar onvoldoende. Mensen hebben pas werkelijk profijt van goede instituties wanneer ze ook de competenties hebben om daar gebruik van te maken. En omdat ze die veelal niet hebben, moeten ze geholpen worden om die te ontwikkelen. Maar dat wil links niet, want dat riekt naar paternalisme.

Om de vraag wat links dan wel met de roep om een beschavingsoffensief zou moeten doen - anders dan wegstijgen of het als voorwaarde stellen dat de instituties ideaal zijn - is het noodzakelijk om dit linkse antipaternalisme nader te beschouwen. Onze stelling is dat links zijn afkeer van het paternalisme moet overwinnen. Deze afkeer belemmert momenteel zowel het zicht op wat links eigenlijk doet, als op wat ze zou kunnen en moeten doen.

Links en het (anti)paternalisme

Paternalisme is iemand ergens voor zijn eigen bestwil toe dwingen, of iemand iets voor zijn eigen bestwil ontzeggen. Belangrijk is dat er daarbij sprake is van een - soms latent - conflict tussen de paternalist en degene voor wie hij het doet. Links heeft daar zeker niet altijd een afkeer van gehad. Tot ver in de jaren zestig was het juist heel links om je in te zetten voor de werkelijke belangen van de arbeidersklasse, ook al dacht die arbeidersklasse zelf daar heel anders over dan 'haar' eigen voorhoede. Veel van het sociale werk dat vanaf het begin van de twintigste eeuw werd opgezet, met nieuwe beroepen als woonopzichteressen, maatschappelijk werksters, jeugdwerkers en

opbouwwerkers, vond zijn impuls in de linkse hoop de arbeidersklasse ook qua deugden, interesses, gewoonten en smaak te verheffen. De arbeidersklasse moest niet alleen betere banen en rechten krijgen, maar ook leren omgaan met geld, alcohol en agressie. Vrouwen moesten leren schoonmaken, koken en sparen. En iedereen moest desnoods kwaadschiks in contact worden gebracht met hogere cultuur.

In de jaren dertig werd dit ook een meer politiek programma onder leiding van cultuursocialisten als Willem Banning, Koos Vorrink en andere grondleggers van de Partij van de Arbeid. Banning bepleitte, in de woorden van historica De Goei, 'een christelijk socialisme waarin het aangrijpingspunt voor verandering lag in persoonlijk-psychologische factoren, en niet in sociaal-economische omstandigheden' (De Goei 2001, 184). Intellectuelen en andere maatschappelijke leiders moesten daarbij in haar visie als 'volksopvoeders' optreden. Joop den Uyl was de laatste Nederlandse sociaal-democraat die nog zonder ironie sprak over de nieuwe mens; de Bijlmer is het laatste architectonische monument voor het linkse geloof in grootscheepse beschavingsarbeid. In de jaren zeventig heeft nieuw-links de volksopvoeding ostentatief bij het grof vuil gezet. De linkse bezwaren tegen de term beschaving(soffensief) dateren uit die tijd. Om welke bezwaren gaat het en hoe overtuigend zijn ze nog?

De meeste bezwaren tegen de termen 'beschaving' en 'beschavingsoffensief' betreffen de paternalistische asymmetrie tussen degene die al beschaafd is en degene die het nog moet worden. Deze asymmetrie wordt ervaren als per definitie respectloos, neerbuigend en vernederend. Vandaar de reflex om van *self-appointed* beschavers op hoge toon te eisen dat die eerst maar eens naar zichzelf kijken. Niet zeuren over de kleine bijstandsfraudeur zolang de Grote Graaiers ongemoeid worden gelaten. Wie heeft hier nou extra beschaving nodig?! De wens anderen te beschaven is inmiddels symbool voor de arrogantie en betweterij van de heersende klasse die andere mensen, klassen en culturen haar eigen, toevallige normen wil opleggen. Paternalisme en kolonialisme liggen slechts een haarbreedte van elkaar af. Was het immers niet onder het mom van een beschavingsoffensief dat westerse landen de rest van de wereld aan zich onderwierpen, daarbij andere culturen vernietigend en miljoenen mensen vernederend?

Ook links is op een verschrikkelijke manier medeplichtig aan dit respectloze, ondemocratische paternalisme. Isaiah Berlin (1975) had dat goed door toen hij afrekende met het positieve vrijheidsbegrip dat de ideologische grondslag vormde onder de stalinistische terreur. Door zijn betweterij heeft links in de twintigste eeuw enorme verschrikkingen aangericht, en daar schaamt het zich nog steeds voor. Men leze er de bundel *Alles moest anders* maar op na (Koper e.a. 1991). Sinds de jaren zeventig heeft links zich – deels hierom – bekeerd tot een radicaal antipaternalisme. Voorbij is de tijd dat men zich – zoals nog de provo's – vrolijk en somber maakte over het 'klootjesvolk'. Sinds die tijd zijn mensen met andere omgangsvormen en andere deugden niet minder, maar gewoon anders. Dit geldt de arbeidersklasse, de derde wereld en de mens met weinig of geen maatschappelijke macht (zoals een psychiatrisch patiënt of een anderszins gehandicapte). Geen hiërarchie, maar een verhouding tussen gelijkwaardigen.

Omgekeerd paternalisme was overigens vaak weer wel in de haak. Dan was iemand vanwege dit ‘anders’ juist ‘beter’. In plaats van arbeiders lastig te vallen met Mozart of Shakespeare doet de elite er beter aan zelf eens naar popmuziek te luisteren en te erkennen hoe heerlijk het is om te zwelgen in een lekker damesblad of een heerlijke soapserie, zo betogen linkse intellectuelen sinds enkele decennia. Omgangsvormen en deugden zijn een kwestie van smaak geworden waarover niet langer te oordelen, laat staan te twisten valt – hoogstens valt ermee te dwepen.

Het tweede bezwaar tegen het paternalistische verlangen anderen te beschaven is meer inhoudelijk en luidt dat de elite een verkeerd idee van beschaving heeft. Wat de elite ‘beschaving’ noemt is domweg benepen, oubollig en hypocriet burgermansfatsoen. Wie ziet nog uit naar een ‘beschaafde conversatie’ of een avondje ‘beschaafd vermaak’? Achter de schijn van goede manieren, prettige sfeer, tolerantie en goed gedrag gaat vaak een beerput van wederzijdse minachting, uitzichtloosheid, zelfontkenning, somberheid, ruzie en huiselijk geweld schuil, zo toonden links, het feminisme en de homobeweging in de jaren zeventig en tachtig aan. Liever dan een voorbeeld te nemen aan de beschaafde burgerman kon men zich spiegelen aan de marginalen: de gekken, de zwakzinnigen, de daklozen en de bohémiens. Die waren niet beschaafd en daardoor meer zichzelf. Beschaving is daarmee de vijand van zelfontplooiing en authenticiteit. Beschavingspogingen, stelden Foucault en Donzelot, zijn te begrijpen als pogingen tot normalisering en disciplineren. Paternalisme is dus niet alleen fout op procedurele gronden (gelijk respect) maar ook op inhoudelijke gronden (disciplineren, normalisering).

Dit antipaternalisme heeft wat ons betreft zijn langste tijd gehad. Ten eerste is veel bestaand beleid ronduit paternalistisch, zonder dat iemand daar een been in ziet. Sterker, we hechten er vaak erg aan. De leerplichtwet is een sterk staaltje overheidsbetutteling. Laat ouders toch zelf uitmaken wat het beste is voor hun kind! Gedwongen sparen voor je pensioen? Dat kunnen mensen zelf wel bepalen. Een collectieve arbeidsovereenkomst? Vakbondspaternalisme. Verplichte valhelm en veiligheidsgordel? Als die mensen nou graag snel orgaandonor willen worden ... En ga maar door. Er bestaat een enorme hoeveelheid beleid dat ervan uitgaat dat mensen niet goed in staat zijn te doen wat in hun welbegrepen eigenbelang is. Het opmerkelijke is verder dat veel van dit beleid een linkse signatuur draagt, terwijl rechts dat beleid precies met het paternalismeverwijt in de hand bestrijdt. Dit zou linkse antipaternalisten al aan het denken moeten zetten. Bovendien kan het opleggen van plichten onderliggende groepen enorm helpen. Hoe zouden veel allochtone kinderen eraan toe zijn zonder leerplicht? En zouden veel vrouwen zich door zo’n plicht niet erg gesteund voelen wanneer hun mannen weinig zien in hun entree in de openbaarheid?

Ook het liberale argument dat de overheid zich niet heeft te bemoeien met ’s mensen private doen en laten, is minder duidelijk dan het lijkt. Als grote groepen jonge autochtone Nederlanders door hun gebrekkige taalontwikkeling al vanaf de peuterklas een haast niet meer in te lopen achterstand hebben op hun autochtone leeftijdsgenoten, is dat dan een privé-zaak van de ouders of mag – moet – de overheid

zich hiermee bemoeien door het subsidiëren van opvoed- en voorleescursussen voor de ouders? Dit gebeurt natuurlijk gewoon, maar het mag geen beschavingsarbeid of paternalisme heten. Dus mag zulk beleid niet worden gelegitimeerd met een verwijzing naar het heil van degenen die het onderwerp van het beleid zijn. Liever kiest men dan voor het tot in het absurde oprekken van het liberale en voor iedereen wel acceptabele niet-schadenbeginsel. Dat leidt bijvoorbeeld tot de komische situatie dat er allerlei lesprogramma's worden ontwikkeld voor kleuters uit achterstandsgezinnen – niet om ze beter in staat te stellen een goed leven te leiden, maar om te voorkomen dat ze later opgroeien voor galg en rad en daardoor anderen schade zullen berokkenen (Hoek 2001).

Ten derde: we kunnen ervoor kiezen van mensen bepaalde competenties, waarden en normen niet te verlangen, uit respect voor wat zij zelf bedenken. Dit betekent vervolgens echter niet dat we het dan ook werkelijk accepteren dat ze die andere competenties, waarden en normen niet beheersen. Zulke mensen maken bijvoorbeeld foute grappen en worden daarom niet nog eens op onze feestjes uitgenodigd. Zulke mensen vinden we in Nederland al gauw niet gezellig. En als je niet gezellig bent heb je geen toegang tot allerlei netwerken waarin geld, macht en status wordt verdeeld. Normen worden dus keihard toegepast, maar uit respect voor de ander vertellen we noch welke normen noch dat we ze toepassen.

Ten vierde: links en rechts biedt mensen kansen. Dat is mooi, maar wanneer mensen niet goed in staat blijken die kansen ook te benutten dan is dat verder hun zaak. Wij zijn immers niet meer zo arrogant dat wij denken dat we ze daarbij een helpende hand kunnen aanreiken. Echte hulp echter betekent: mensen wel in hun waarde laten, maar niet noodzakelijkerwijs in hun waarden, zo zou je Dalrymple's eigen werkwijze kunnen typeren. Vrouwen die keer op keer mishandeld in het ziekenhuis komen, moet een arts niet alleen medische zorg, rechten, voorzieningen en een uitkering geven. Dalrymple beschrijft hoe hij in een indringend, niet-autoritair gesprek de waarden en overtuigingen van deze vrouwen naar boven probeert te halen. Dan blijkt bijvoorbeeld dat deze vrouwen niet geloven dat er ook aardige mannen bestaan, dat ze bang zijn voor verveling, dat ze zich geen doelen stellen, geen interesses ontwikkelen of dat het geweld tussen haar en haar man een band scheidt.

Om interesses te kunnen ontwikkelen, moeten er daarnaast voorzieningen bestaan die mensen introduceren in wat zoal interessant kan zijn – volwassenenonderwijs, musea, concertgebouwen, etc. Voorzieningen die niet domweg bieden wat ze denken dat de mensen willen horen, leren of zien, maar die mensen kennis leren maken met hogere cultuur. Dalrymple vertelt hoe zijn vader destijds wel door een zelfverzekerde elite geïntroduceerd werd in de hogere cultuur. In zijn ogen is het een groot gemis dat de middenklasse daar inmiddels te onzeker voor is geworden en zich beperkt tot het opvoeden van de eigen kinderen. In plaats daarvan moeten mensen worden geholpen competenties te ontwikkelen dankzij welke ze hun kansen ook daadwerkelijk kunnen benutten.

Tot slot: beschavingsarbeid is niet alleen nodig uit solidariteit met allerlei zwakke

groepen, het is naar onze stellige overtuiging ook relevant voor het beschermen van een open, kwetsbare democratie. Er zijn momenteel grote groepen mensen die vooral bang zijn (SCP 2004). Bang dat het allemaal minder wordt. Onduidelijk is hoeveel van hen hun vertrouwen in de democratische rechtstaat aan het verliezen zijn. Er wordt veel geklaagd over de machteloosheid van de partijpolitiek, de verstikkende hoeveelheid wetten en regels, het gebrek aan bezieling en wijgevoel, de eenzaamheid die het gevolg is van een doorgeschoten individualisme, de te snelle veranderingen, de veranderende normen en waarden, terwijl het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’ dankzij drie jaar Balkenende synoniem is geworden met ‘ieder voor zichzelf’.

In de eerste helft van de vorige eeuw bleek het fascisme wel raad te weten met dergelijke onlustgevoelens: de machteloosheid van de politiek werd opgelost door een krachtige leider aan te stellen die zichzelf boven de wet wist staan; een gevoel van collectieve bezieling, zin en eenheid werd gecreëerd door het frontaal tegenover elkaar plaatsen van ‘wij’ tegen ‘zij’ waartussen een epische strijd werd uitgevochten; de groep tenslotte bevrijdde het individu van de last van diens eigen verantwoordelijkheid. Angst is een goede voedingsbodem voor dit soort sentimenten. Daarom is het ook een politieke noodzakelijkheid om mensen uit te rusten met de waarden en competenties die hen in staat stellen zich overeind te houden in een pluralistische, individualistische en dynamische omgeving.

Voorbeelden van een links beschavingsoffensief

Een veelbesproken voorstel voor een modern beschavingsoffensief dat niet eenduidig als links of rechts valt te classificeren, komt van Gabriël van den Brink (2004). Wel duidelijk is dat Van den Brinks beschavingsoffensief dicht bij het liberalisme blijft: het offensief draait om het formuleren en doen naleven van een beperkt aantal verkeersregels teneinde te bewerkstelligen dat het maatschappelijke verkeer op een beschaafde manier verloopt. Wat de gewenste regels zijn, mag volgens Van den Brink de meerderheid bepalen. Dat wil zeggen: de normen en regels die nu reeds maatschappelijk dominant zijn, namelijk die van de hogere middenklasse, moeten over de gehele bevolking worden verspreid en nageleefd. Daarin spelen burgers, professionals en overheid alledrie een belangrijke rol. Maar met name wat burgers moeten doen blijft onduidelijk, behalve zich aanpassen aan die meerderheid.

Ons offensief verschilt ten minste op drie punten van dat van Van den Brink. Ten eerste draait zijn offensief om regels, terwijl wij deugden en competenties centraal willen stellen. Ten tweede hebben zijn regels alleen betrekking op de publieke sfeer, terwijl die van ons ook op de privé-sfeer betrekking hebben. En ten derde acht hij het gewenst wanneer mensen leren zich aan te passen aan wat de meerderheid beschaafd vindt, terwijl wij mensen ook competenties willen meegeven om de meerderheid te bekritisieren en de regels te veranderen.

Een links beschavingsoffensief is in onze ogen zeer wenselijk, op zijn kortst gezegd omdat de doelen die links wil bereiken met het klassiek-linkse pakket van

rechten, voorzieningen en geld alleen niet te bereiken zijn. Dit pakket moet worden aangevuld met deugden en competenties. Kern van een links beschavingsoffensief is dat mensen zich op een sociale manier staande kunnen houden in een democratische, dynamische en pluralistische samenleving, en daarin zinvolle banden kunnen aangaan en onderhouden met andere mensen en met instellingen en organisaties. Daar hebben ze een aantal deugden en competenties voor nodig. Competenties die betrekking hebben op de verhouding met zichzelf (egocompetenties) en op de verhouding met anderen (altercompetenties) (Nauta 2000).

Wat zijn de belangrijkste egocompetenties die je in deze samenleving nodig hebt? Allereerst moet je in staat zijn een levensdoel te kunnen formuleren en iets van een levensplan – wat wil je in je leven en hoe ga je dat aanpakken? Voorts moet je voldoende zelfvertrouwen hebben om weerstand te kunnen bieden aan de verlokking van wij-zijtegenstellingen en onwrikbare fundamenten. (zie de bijdrage van Pels aan dit nummer). Nodig zijn ook: uitgestelde behoeftenbevrediging, zelfreflectie ten aanzien van je primaire impulsen en verantwoordelijkheid nemen voor je eigen leven.

Wat betreft altercompetenties denken we aan: actieve betrokkenheid bij de publieke zaak en plezier scheppen om deze te dienen (*public happiness*, zie het artikel van Van Gunsteren in dit nummer), een open en nieuwsgierige houding, het kunnen verdragen van diversiteit, afkeer van geweld en waardering voor het compromis (zie de bijdrage van Nauta in dit nummer). Voorts denken we aan het op een democratische manier bevragen maar op cruciale punten ook erkennen van autoriteit. (Een uitwerking van dit laatste voor de relatie zorgverlener-patiënt is te vinden bij Sennett (2002): Sennett stelt dat het wederzijds respect in een ongelijke verhouding zoals die tussen arts en patiënt erin zou moeten bestaan dat er een levendige dialoog is tussen beide, maar wel vanuit de erkenning van ongelijke posities en aanspraken. De arts heeft uiteindelijk autoriteit over diagnose en behandeling, en de patiënt dient haar daarin te erkennen; de patiënt heeft autoriteit over hoe het voelt om (soms jarenlang) met een bepaalde ziekte of handicap te leven en de arts dient de autoriteit van de patiënt daarin te erkennen.)

In een links beschavingsoffensief staat het bevorderen van dit soort deugden en competenties centraal, uiteraard in aanvulling op geld, voorzieningen en rechten, met het oog op actieve en sociale deelname aan een dynamische, pluralistische en democratische samenleving.

Wat een slap beschavingsoffensief, zal de linkse lezer nu denken. Dit lijstje deugden en competenties is weinig schokkend – hoogstens kan het pleidooi voor een democratische erkenning van autoriteit discussie oproepen, maar voor het overige zal het moeilijk zijn om iemand te vinden die het ermee oneens is. Ook de vraag wie dit beschavingsoffensief moet doen, kan geen verontwaardiging wekken. Het ligt voor de hand dat professionals uit de maatschappelijke dienstverlening hierin een centrale rol

spelen - van docenten tot en met artsen en andere hulpverleners. De hele oproep voor een links beschavingsoffensief is leeg en dus overbodig, zal de linkse lezer nu tevreden vaststellen.

Maar zo gemakkelijk komt deze lezer er niet vanaf. Links onderschrijft deze deugden namelijk wel, maar slechts zolang er geen praktische consequenties aan vastzitten. Instemming met deze deugden moet volgens links voldoende zijn, er beleid van maken stuit op het paternalismebezwaar. Zoals conservatieven bijvoorbeeld altijd gelijkheid van vrouwen en homo's met de mond belijden maar zelden bereid zijn om krachtige maatregelen te nemen om die gelijkheid te bevorderen, zo is links een groot voorstander van beschaafd gedrag zolang er maar geen serieus beleid voor gemaakt wordt.

Als je linkse mensen vraagt wat er moet gebeuren om te zorgen dat mensen zich deze deugden en competenties eigen maken, wordt het al moeilijker. Via het onderwijs, roept links dan meestal, want daar is moraliseren nog enigszins legitiem. Maar dat is een weinig doeltreffend antwoord als het gaat om volwassenen, zoals in alle problemen die we boven geschetst hebben het geval is. Door het onderwijs hierin als hoofdfactor aan te wijzen, stelt links eigenlijk dat alleen preventie zinvol is. Ten aanzien van problemen die desondanks toch ontstaan, is links sprakeloos. Om deze praktische linkse sprakeloosheid te laten zien, werken we ons idee van een beschavingsoffensief uit aan de hand van de drie voorbeelden die hierboven ook ter sprake zijn geweest: huiselijk geweld, grotemondigheid en geïsoleerde allochtone ouders. We doen daar een aantal tentatieve voorstellen - niet omdat we die morgen graag uitgevoerd willen zien, want de precieze vormgeving vinden we meer een taak van beleidsmakers - maar wel om te laten ervaren dat pas de praktische vormgeving de woede van links wekt, vanwege het paternalisme probleem.

Links wil huiselijk geweld zoals gezegd bestrijden via de instituties en structuren (in casu het aanbieden van geld, rechten en voorzieningen), hetgeen onvoldoende is omdat veel slachtoffers een aantal elementaire deugden en competenties missen om daar goed gebruik van te maken. Een links beschavingsoffensief zou nu behelzen dat je deze rechten, geld en voorzieningen ruimhartig aanbiedt - op sommige punten ruimhartiger dan nu - maar dat je dit combineert met (en het langdurig ontvangen ervan voorwaardelijk maakt aan) deelname aan een competentieprogramma, waarin mensen in het aanleren van ontbrekende deugden getraind worden. Van het lijstje dat we boven presenteerden, zijn hier de belangrijkste: afkeer van geweld, verantwoordelijkheid zien en aanvaarden, zelfreflectie, zelfbeheersing, en een levensdoel en -plan ontwikkelen. (Met dat laatste bedoelen we geen persoonlijke beleidsnota met een stappenplan en een begroting, maar wel een idee van wat je in je leven belangrijk vindt en wat je wilt doen en laten om dat enigszins te verwerkelijken.)

Als deze deugden werkelijk elementair zijn om uit de cirkel van geweld te raken, dan moeten mensen ze toch ook standaard aangeleerd krijgen? En dan moeten ze voor slachtoffers dus toch verplichte kost worden? Bijvoorbeeld via een competentieplicht, waarvoor een competentiewet nodig is. De competentiewet zou complementair moe-

ten zijn aan (nu nog vaak gemankeerde) voorzieningenwetgeving: wetten die mensen recht geven op bijvoorbeeld onderwijs, zorg, kinderopvang, huisvesting enzovoorts. De competentiewet zou zeggen: als je in je leven veel problemen kent die niet alleen door je omstandigheden worden veroorzaakt maar ook door je eigen gedrag, dan heb je alleen blijvend recht op die voorzieningen wanneer je meedoet aan een competentieprogramma. De legitimatie hiervan is dat het beleid anders beperkt blijft tot symptoombestrijding. Daarbij is het aanleren van deze competenties niet alleen van belang voor de vrouw zelf, maar ook voor haar kinderen, want huiselijk geweld reproduceert zich vaak in volgende generaties.

Als het zo concreet wordt, haakt links af. Je moet huiselijk geweld niet moraliseren – het is vooral een sociaal-economische kwestie. Een competentiebeleid is bovendien een inbreuk op de privacy van slachtoffers, het is veel te bemoeizuchtig en paternalistisch, en gaat uit van een achterhaald geloof in de mens. Het is paternalistisch om tegen een man te zeggen dat hij zijn vrouw niet paternalistisch mag behandelen. Hoe verschilt een dergelijk verplicht competentieprogramma nog van Mao's culturele revolutie? Links wil het leren van competenties hoogstens vrijblijvend aanbieden aan mensen die daarom vragen omdat ze zelf inzien dat ze er een gebrek aan hebben.

In al zijn incoherentie is dit een typerende reactie voor het hedendaagse links. Je mag individuen niet verantwoordelijk houden voor huiselijk geweld, want dat is een product van de omstandigheden. Bedoelt men daarmee dat huiselijk geweld dus meer voorkomt binnen de lagere klasse? Natuurlijk niet, dat zou *blaming the victim* zijn. Zo gauw iemand een relatie tussen klasse en huiselijk geweld suggereert, is links er als de kippen bij om te roepen dat huiselijk geweld in alle lagen van de bevolking voorkomt. We bieden competentievorming niet aan, maar zijn wel erg blij wanneer mensen daar zelf om vragen. Dat de meeste mensen die zulke competenties nodig hebben juist dat zelfinzicht missen, zoals Dalrymple overtuigend laat zien, doet niets af aan het linkse respect voor zulke 'autonome' keuzes. De angst voor herhaling van een maoïstische culturele revolutie is exemplarisch voor het linkse beeld van beschaven zelf: beschaven staat voor links voor beknellen en naar beneden trappen, niet voor helpen. En de linkse wereldwijze scepsis ten aanzien van maakbaarheid verhindert doorgaans niet dat linkse ouders zich enorm inspannen om hun eigen kinderen wel goedbeslagen op het maatschappelijke ijs te doen komen. Ziedaar het gedraai van links om paternalisme te ontwijken en alle verantwoordelijkheid voor misstanden bij de structuren te leggen. Kortom: de linkse instemming met het genoemde rijtje deugden en competenties is goedkoop en gemakzuchtig, want links zal er niet snel echt werk van willen maken.

Maatschappelijke dienstplicht

Ons tweede voorbeeld betrof de zogenaamde grotmondigheid. Wat zou een beschavingsoffensief hier inhouden? Het zou gaan om beleid waarin mensen de complexiteit van de hedendaagse dienstverlening leren kennen, leren zien hoeveel complexe afwe-

gingen er gemaakt moeten worden en zich leren verplaatsen in de problematiek van de dienstverleners. Dat zou bijvoorbeeld kunnen via een vorm van maatschappelijke/sociale dienstplicht. Die moet dan uiteraard zo worden ingericht dat deze mensen dwingt om zich te verplaatsen in de dienstverlening en ze kennis leert maken met de complexiteit ervan. Dat stelt natuurlijk wel specifieke eisen aan de maatschappelijke dienstplicht, namelijk dat er instellingen en taken worden geselecteerd waarin dat leerproces kan plaatsvinden, en waarin men daaraan ook expliciet aandacht besteedt.

Voor mensen die desondanks toch over de schreef gaan en politieagenten of onderwijzers herhaaldelijk aanvallen of uitschelden, valt te denken aan een verplicht inburgeringsprogramma, waarin mensen inburgeren in de maatschappelijke dienstverlening en ze de nodige competenties om daar goed in te opereren, alsnog leren. Inclusief overigens de competentie om een kritische cliënt/burger te zijn, zij het op een beschaafde manier. Uiteraard is een dergelijk inburgeringsprogramma niet beperkt tot, noch gericht op een bepaalde maatschappelijke klasse, maar op iedereen die zich onbeschaafd gedraagt ten aanzien van dienstverleners.

Dergelijke voorstellen stuiten binnen links op intense walging vanwege, wederom, hun paternalistische gehalte en hun inbreuk op de privacy van mensen. Waarom moeten burgers die competenties ontwikkelen en dienstverleners niet, roept links verontwaardigd. Maar dat stellen wij ook helemaal niet. Het is zeker van groot belang dat ook politieagenten, onderwijzers en andere dienstverleners de nodige competenties ontwikkelen om goed met cliënten/burgers om te gaan. Maar dat gebeurt al: hedendaagse beroepsopleidingen besteden veel aandacht aan dergelijke competenties. Ook in hun werk worden dienstverleners hier reeds op beoordeeld. De linkse kritiek dat de dienstverleners ook beschaafd moeten worden, lijkt echter ook niet bedoeld om de mate van competentiegerichtheid van die praktijken aan te vallen. Eerder lijkt dit een manier om weer te zeggen: zolang de (dragere van) instituties zich niet ideaal gedragen, mag je individuen nergens op aanspreken. Waaruit wederom blijkt dat links best voorstander van beschaving is, zolang dat slechts met de mond beleden wordt en geen praktische consequenties heeft.

In het geval van ons derde voorbeeld - allochtonen die zich terugtrekken in de eigen leefwereld - draait een links beschavingsoffensief om deugden als openheid en nieuwsgierigheid naar mensen met andere gewoonten en overtuigingen. Het gaat om het hebben van voldoende zelfvertrouwen om weerstand te kunnen bieden aan wijzijtegenstellingen. Het gaat om het opgeven van hiërarchische ideeën over mannen en vrouwen en van specifieke opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid die het functioneren in een samenleving als de Nederlandse bij voorbaat onmogelijk maken. Het gaat om de bereidheid je in te zetten voor een bredere groep dan je eigen familie of clan. Een links beschavingsoffensief ontwikkelt daarom beleid om deze bevolkingsgroepen bovengenoemde deugden aan te leren. De al ingevoerde inburgeringscursus is vanuit dit perspectief nuttig, maar onvoldoende. Te denken valt aan een meer uitgebreid en meer op participatie in de samenleving gericht inburgeringspro-

gramma, met voldoende lessen om de taal echt te leren en met een maatschappelijke stage. Ook valt te denken aan een opleidings- en arbeidsplicht voor alle gezonde volwassenen – uiteraard met gratis kinderopvang etc. Taalonderwijs en een maatschappelijke stage zijn immers niet meer dan een opstapje. Echt meedraaien in de samenleving vereist verdere opleiding en/of (betaald of vrijwilligers)werk. En het hier genoemde geldt natuurlijk ook voor grote groepen autochtone Nederlanders.

Verwerven van deugden en competenties is overigens geen eenrichtingsverkeer. In buurten waar mensen met heel verschillende culturele achtergronden op dagelijkse basis met elkaar (over)leven, ontstaan bijvoorbeeld vaardigheden en vormen van kennis die relevant zijn voor alle bewoners van de multiculturele samenleving. Iets een keer beter weten dan een ander betekent niet dat je alles altijd beter weet en dat je nooit iets van die ander kunt leren. Ook bij beschaven is soms wederkerigheid mogelijk. Beschaven gaat gepaard met ongelijke, asymmetrische verhoudingen, maar die asymmetrie hoeft niet steeds dezelfde te zijn. We kunnen streven naar – met een knip-oog naar Michael Walzer – *complex inequality*.

Ongetwijfeld zijn er betere voorstellen te bedenken dan de hier gepresenteerde. Van belang is echter dat we niet langer weigeren daarover na te denken en te discussiëren. Mensen worden al voortdurend gevormd door de mensen, ideeën en dingen waarmee ze in aanraking komen. In die neutrale zin is beschaving een permanent proces. Momenteel zijn er politieke groeperingen die daar nu een specifieke draai aan proberen te geven. Beter dan zich daar meesmuilend van af te wenden en zich te blijven wentelen in het antipaternalisme, kan links een eigen, links beschavingsoffensief ontwikkelen. Niet om mensen te disciplineren en te versuffen, maar om ze beter toe te rusten voor de uitdagingen die onze pluralistische, dynamische en onoverzichtelijke samenleving aan ons allemaal stelt.

Noten

- 1 Met dank aan René Boomkens, René Gabriëls, Ido de Haan, Cris van der Hoek, Annemarie Mol, Lolle Nauta, Pieter Pikelharing en Baukje Prins voor het mee- en tegendenken in de embryonale fasen van dit artikel.
- 2 Minister De Geus van Sociale Zaken en Werkgelegenheid naar aanleiding van de miljoenennota 2005 in *Trouw* 22 september 2004 en Nova tv 23 september 2004.

Literatuur

- Beekmans, K. (2004) *Eén hand kan niet klapt en andere verhalen uit de zwarte klas*. Utrecht, Spectrum.
- Berlin, I. (1975) *Four essays on liberty*. Oxford, Oxford UP.
- Brink, G. van den (2004) *Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Dalrymple, T. (2001) *Life at the bottom. The worldview that makes the underclass*. Chicago, Ivan R. Dee.
- Goei, L. de (2001) *De psychohygiënist. Psychiatrie, cultuurkritiek en de beweging voor geestelijke volksgezondheid in Nederland, 1924-1970*. Nijmegen, SUN.
- J.W. Duyvendak en M. Hurenkamp (2004) *Kiezen voor de kudde*. Amsterdam, Van Gennep.
- Kleijwegt, M. (2005) *Onzichtbare ouders. De buurt van Mohammed B. Zutphen, Plataan*.
- Koper, A., C. Vecht en M. van Wezel (1991) *Alles moest anders. Het onvervuld verlangen van een linkse generatie*. Amsterdam, Nijgh en Van Ditmar.
- MacIntyre, A. (1985) *After virtue. A study in moral theory*. Londen, Duckworth & Co.
- McKinsey & Company, NRC Handelsblad, Planet Internet, Algemeen Dagblad, FHV BBDO en MSN (2005) *21minuten.nl* zie: www.21minuten.nl
- Nauta, L. (2000) *Competente burgers*. In: *Onbehagen in de filosofie. Essays*. Amsterdam, Van Gennep, pp.106-113.
- SCP (2004) *In het zicht van de toekomst*. Den Haag, SCP.
- WRR (2003) *Waarden, normen en de last van het gedrag*. Amsterdam, Amsterdam University Press.